

ילמד ענויים דרכו – שנה ג

עניין איסור אכילת חמץ ומצוות אכילת מצה והקשר שבין פסח לשבועות על פי הרמח"ל

הרב רן כלילי

בראשית ב,ט

וַיִּצְמַח ה' לְלֵהִים מִן הָאֲדָמָה כָּל עֵץ נֹחֵמֵד לְמִרְאָה וְטוֹב לְמֵאֲכָל, וְעֵץ הַחַיִּים בְּתוֹךְ הֶגְן וְעֵץ הַדַּעַת טוֹב וְרָע.

מהר"ל גור אריה עה"פ שם

במדרש אמרו דעץ החיים ועץ הדעת - אחד להם, והעיקר של שניהם היה בתוך הֶגְן, באמצע הֶגְן.

רבנו בחיי לבראשית ב,טז

"ויצו ה' - ללהים על האדם לאמר מכל עץ הֶגְן אכל תאכל" - על דרך הפשט, הוזהר אדם בכאן בשתי מצוות: מצוות עשה ומצוות לא תעשה: מצוות עשה - "מכל עץ הֶגְן אכל תאכל", מצוות לא תעשה: "ומעץ הדעת טוב ורע לא תאכל ממנו".

ברכות מ,א

רבי יהודה דאמר חיטה - מין אילן היא, דתניא: אילן שאכל ממנו אדם הראשון... רבי יהודה אומר: חיטה היתה, שאין התינוק יודע לקרות אבא ואמא עד שיטעום טעם דגן (=ועל כן נקרא עץ הדעת).

בראשית ג, יז-יח

אֲרוּרָה הָאֲדָמָה בְּעִבְרָךְ, בְּעֵצָבוֹן תֹּאכְלֶנָּה כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ. וְקוֹץ וְדַרְדַּר תַּצְמִיחַ לָךְ וְאָכַלְתָּ אֶת עֵשֶׂב הַשָּׂדֶה.

רמב"ן בראשית א, כט-ל

"ויאמר ללהים: הנה נתתי לכם את כל עֵשֶׂב זֶרַע זֶרַע אֲשֶׁר עַל פְּנֵי כָל הָאָרֶץ וְאֵת כָּל הָעֵץ אֲשֶׁר בּוֹ פֵרִי עֵץ זֶרַע זֶרַע לָכֶם יְהִי הָאֲכָלָה. וְלֹכֵל חַיֵּית הָאָרֶץ וְלֹכֵל עוֹף הַשָּׁמַיִם וְלֹכֵל רֹמֵשׁ עַל הָאָרֶץ אֲשֶׁר בּוֹ נֶפֶשׁ חַיָּה אֵת כָּל יֵרֶק עֵשֶׂב לֹאֲכָלָה וְיְהִי כֵן."

דף מקורות

נתן לאדם ולאשתו כל עשב זורע זרע וכל פרי עץ. ולחית הארץ ולעוף השמים נתן כל ירק עשב, לא פרי העץ ולא הזרעים. ואין מאכלם יחד כולם בשווה.

רמח"ל דרך ה' ד,ח

הלחם שהוכן (על ידי החכמה העליונה) למזון האדם, הוא משתווה באמת אל המצב הנרצה באדם. ועניין החימוץ - שהוא דבר טבעי בלחם לשיהיה קל העיכול, וטוב הטעם. הנה גם הוא נמשך לפי החוק הראוי באדם, שגם הוא צריך שיהיה בו היצר הרע, והנטייה החומרית.

רמח"ל, דעת תבונות סי' קכו

העצים האלה היה בפרץם סגולה שחקק בו הבורא ית"ש, כי עץ החיים היה בפריו סגולה להכניס בלב הידיעה הנכונה והדבקות והאהבה אליו ית', והידיעה בדרכיו הקדושים, והיה שולל מן הנפש התאוות הגופניות. ועץ הדעת - להיפך, היה פריו מכניס בלב התאוות הגופניות והחומריות וכל החטאים. ואם היה אדם הראשון אוכל מעץ החיים ולא מעץ הדעת, היה מתדבק והולך בקדושת קונו, ומתענג על הוד קדושתו לנצח נצחים באין מפריד.

רמח"ל, מאמר החכמה

הוצרכו ישראל לשיהיה גופם מוכן ומזומן לאור הראוי, שיזונו שבעה ימים אלה בשנה מן המצה - שהיא מזון בבחינת יצר טוב לבד בלי יצר רע כלל... והנה כזית המצה שאוכלים הוא להמשיך המזון המקודש המחזיק היצר טוב שזכרנו.

רמב"ן לשמות טז,ו

ודע כי יש במן עניין גדול, רמזהו רבותינו במסכת יומא (עה,ב) "לחם אבירים אכל איש" (תהלים עח,כה) - לחם שמלאכי השרת אוכלין, דברי ר' עקיבא... והעניין הזה שאמר רבי עקיבא הוא, שקיום מלאכי השרת - בזיו השכינה, וכן דרשו (שמו"ר לב,ד): "ואתה מחיה את כולם - מחיה לכולם. ועליו נאמר (קהלת יא,ז): "ומתוק האור" - ששיגו בו באור טוב טעם. והמן הוא מתולדת האור העליון שנתגשם ברצון בוראו יתברך, ונמצא שאנשי המן ומלאכי השרת מזוין מדבר אחד... ומפני זה היו מוצאים טעם במן מכל מה שירצו, כי הנפש במחשבתה תדבק בעליונים ותמצא מנוח חיים ותפק רצון מלפניו.

יומא עה,ב

מה אני מקיים "אבירים"? לחם שנבלע במאתיים וארבעים ושמונה אברים. אלא מה אני מקיים: "ויתד תהיה לך על אזנך"? - דברים שתגרי אומות העולם מוכרין אותן להם. רבי אלעזר בן פרטא אומר: אף דברים שתגרי אומות העולם מוכרין להן - מן מפיגן, אלא מה אני מקיים: "ויתד תהיה לך על אזנך"? לאחר שסרחו, אמר הקדוש ברוך הוא: אני אמרתי יהיו כמלאכי השרת - עכשיו אני מטריח אותם שלוש פרסאות.

דף מקורות

רשיי לשמות טז,א

"וַיִּסְעוּ מֵאֵילָם וַיָּבֹאוּ כָּל עַדַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶל מִדְבַר סִין אֲשֶׁר בֵּין אֵילָם וּבֵין סִינֵי בְּחַמְשָׁה עָשָׂר יוֹם לַחֲדָשׁ הַשְּׁנִי לְצֵאתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם. וַיְלֹנוּ כָּל עַדַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל...". - נתפרש היום של חנייה זו, לפי שבו ביום כלתה החררה שהוציאו ממצרים והוצרכו למן. למדנו שאכלו משירי המצה ששים ואחת סעודות, וירד להם מן בששה עשר באייר ויום ראשון בשבת היה.

דרך ה' ד,ד

הנה יציאת מצרים היה תיקון גדול שנתקנו בו ישראל, ונשאר הדבר לנצח. והיינו כי מאחר חטאו של אדם הראשון נשאר האנושיות כולו מקולקל (=שהגופניות באדם בהיותו בעולם עכורה ואינה יכולה לקבל את הארת הנשמה) כמו שכתבנו בחלק א (פרק ג מסעיף ה והלאה), והיה הרע מתגבר בכולו, עד שלא היה נמצא מקום לטוב שיתחזק כלל. ואע"פ שנברר אברהם אבינו ע"ה להיות הוא וזרעו לה' נבדלים מכל האומות (כמבואר בחלק א פרק ד), הנה עדיין לא היה להם מקום¹ שיוכלו להתחזק ולהתכונן בבחינת אומה שלמה², ולזכות לעטרות הראויות להם, מפני הרע שהיה מחשיך עליהם, והזהמא הראשונה שלא יצאה מהם עדיין³.

¹ היינו ארץ ישראל, שהיא מקום החיבור של נשמה וגוף. לכן תחיית המתים היא רק בארץ ישראל, כמבואר בכתובות קיא,א, וכל מי שהולך ד' אמות בארץ ישראל יש לו חלק לעולם הבא וכו'. וזו הסיבה שכשאברהם שאל: "במה אדע כי אירשנה" - היינו שעדיין היה מזוהם בזוהמת הגוף שנפל בו אדם הראשון, ענה לו הקב"ה: "גר יהיה זרעך". שעבוד מצרים היה הכנה ל"הבאתי אתכם אל הארץ".
² כמו שמבאר הרמח"ל שם, שעל אף שנבחר אברהם, האילן לא נשלם לגמרי בענפיו שהם שישים ריבוא, ולא נשלם המהלך, עד מתן תורה: "ואמנם ענפי אילנו של אברהם אבינו ע"ה, הכוללים, הנה הם עד שישים ריבוא, שהם אותם שיצאו ממצרים ונעשית מהם האומה הישראלית, ולהם נחלקה ארץ ישראל. וכל הבאים אחריהם, נחשבים פרטים לתולדות הכוללים האלה. והנה לאלה ניתנה התורה, ואז נקרא שעמד אילן זה על פרקו. ואולם חסד גדול עשה הקב"ה עם כל האומות, שתלה דינם עוד עד זמן מתן התורה, והחזיר התורה על כולם שיקבלוה. ואם היו מקבלים אותה - עדיין היה אפשר להם שיתעלו ממדרגתם השפלה. וכיון שלא רצו, אז נגמר דינם לגמרי, ונסתם השער בפניהם, סיתום שאין לו פתיחה".

³ שתי סיבות: מצד העולם והסביבה - הרע היה קיצוני ומחשיך עליהם; מצד עצמם - הרע טרם יצא מהם, והיינו שעדיין לא יכלה הנשמה להשפיע בגוף כלל. וכל זה מטעם שעדיין לא היו "מצויים ועושים" כי לא קיבלו תורה. הרי לנו שלושה חסרונות: מצד המקום - ארץ ישראל, מצד האדם - לא נשלם בניין האומה, ומצד האמצעים - התורה והמצוות לא ניתנו עדיין.

מזה הטעם אף על פי שאברהם זכה לברית המילה, לא זכה לפריעה. והנה בתחילת וירא מבואר שהברית זיכתה את האבות שכששרתה עליהם שכניה לא היו במצב של "נופל וגלוי עיניים" אלא "והוא יושב", אולם עדיין לא הגיעו למצב של עלייה לעולם העליון, וכמו שכתוב בספר האמונה והביטחון המיוחס לרמב"ן בפרק ו, שרק בסיני "ומשה עלה אל האלוהים", ואילו באברהם - המלאכים באו אליו, ונאמר: "ויעל אלוהים מעל אברהם".

דף מקורות

ועל כן הוצרך שיגלו למצרים⁴ וישתעבדו שם, ובאותו השעבוד הגדול יצורפו - **כזהב בתוך הכור**⁵ - ויטהרו. והנה כשהגיע הזמן הראוי, חיזק האדון ברוך הוא את השפעתו והארתו על ישראל⁶, וכפה את הרע לפניהם⁷, והבדיל אותם ממנו⁸, ורומם אותם מן השפלות שהיו בו⁹, והעלם אליהם¹⁰. **ונמצאו גאולים מן הרע גאולת עולם**¹¹.

דברים ח,ב-ג

וזכרת את כל הדרך אשר הוליכך ה' - ללויך זה ארבעים שנה במדבר **למען ענותך** לנסותך לדעת את אשר בלבבך התשמור מצוותיו אם לא. **ויענך וירעיבך** ויאכילך את המן אשר לא ידעת ולא ידעון אבתיך למען הודיעך כי לא על הלחם לבדו יחיה האדם כי על כל מוצא פי ה' יחיה האדם.

1. הרמח"ל במאמר החכמה:

הנה **צירוף הגלות** כבר ביארנו שזה היה מה שטיהר את ישראל והוציא מהם הזוהמא כדי שיוכלו אחר כך לקבל אור הקדושה. **וזה ענין המרוך שהוא:** 'וימררו את חייהם'.

הרמח"ל בדרך ה' ד,ח

ענין החמץ והמצה הוא, כי הנה עד יציאת מצרים היו ישראל מעורבים בשאר האומות "גוי בקרב גוי"¹², וביציאתם נגאלו ונבדלו¹³.

והנה עד אותו הזמן היה כל בחינת גופות בני האדם (=בין גוף האומות ובין גוף בני ישראל) חשוך בחושך וזוהמא שהיה מתגבר עליהם¹⁴, וביציאה נבדלו ישראל ונזמנו גופותם לטיהר ולהזדמן לתורה ולעבודה.

⁴ כי במצרים היה כוח ההולדה, שלעומתו היתה גם טומאת העריות, כפי שנאמר: "כמעשה ארץ מצרים..." ועל כן נקראת "ערוות הארץ". יוסף תיקן את טומאת העריות, וכשירדו ישראל - לקחו ממצרים כוח ההולדה, כפי שנאמר: "ובני ישראל פרו וישרצו וירבו ויעצמו במאוד מאוד... וכאשר יענו אותו כן ירבה וכן יפרוץ". וכל זה כדי להשלים מהר את האילן של אברהם אבינו.
⁵ דברים ד,כ: "וְאֶתְכֶם לָקַח ה' וַיֵּצֵא אֶתְכֶם מִכּוּר הַבְּרָזָל מִמִּצְרַיִם לְהִיטֵת לוֹ לְעַם נְחֻלָּה כַּיּוֹם הַזֶּה".
⁶ "וידעתם כי אני ה'" - הארת הנשמה על גוף מוחלש.
⁷ "כי ביד חזקה הוציאך ה' ממצרים".
⁸ "והבדלתי בין עמי ובין עמך".
⁹ "חמש עשרה מעלות למקום עלינו".

¹⁰ "ומשה עלה אל האלוהים". הרי לנו ארבע מדרגות: כפיית הרע, הבדלתם ממנו, הרמה משפלות והעלאת אליו. והם כנגד ארבע לשונות של גאולה וכנגד ארבע כוסות שבליל הסדר וכנגד ארבע מדרגות של ה"א, כדברי הרמח"ל במאמר החכמה: "אמנם ענין הארבע כוסות הוא שהנה ידוע שמדרגות ה"א הם ארבע, וכולן שלטו מאחר חטאו של אדם, וכולן היו מתנגדות אל הקדושה והטוב שלא ימצא בעולם, והיו ישראל סגורים בתוכן שלא היו יכולים לצאת כלל. עד שהאיר עליהם הקב"ה בכוחו הגדול ושבר ארבע הקליפות והוציא ישראל מתוכם. וזה ענין ארבע גאולות המוזכרים בפרשה, ואולם זה עשה בהאיר על ישראל ד' אותיות השם ב"ה..."

¹¹ שבת קמ"ב, ב-קמ"א: "מפני מה עובדי כוכבים מזהמיני? שלא עמדו על הר סיני. שבשעה שבא נחש על חוה הטיל בה זוהמא. **ישראל שעמדו על הר סיני - פסקה זוהמתן**, עובדי כוכבים שלא עמדו על הר סיני - לא פסקה זוהמתן".

הרמח"ל לא מדגיש כאן את מתן תורה, אף שבפועל לא הושלם מהלך הזיכור של ישראל והבדלתם מהעמים אלא במתן תורה, וכפי שכתב בחלק ב פרק ד. אף על פי כן כאן בא לדבר על **עיקר** הזיכור שהביא לתוצאה - מתן תורה, והזיכור הזה היה יציאת מצרים. הרי לנו אפוא שלושה שלבים בבחירת ישראל: אברהם אבינו בדור הפלגה, שעבוד מצרים והיציאה משם, ומתן תורה.

¹² על פי הפסוק בדברים ד,לד: "או הנסה אלהים לבוא לקחת לו גוי מקרב גוי... ככל אשר עשה לך ה' אלהיכם במצרים לעיניך". וז"ל מדרש תהלים קיד,ו: "אמר ר' אחא בשם ר' יונתן: מהו 'גוי מקרב גוי'? כאדם שהוא שומט את העובר מתוך מעי הבהמה בזמנו, כך הוציא הקדוש ברוך הוא את ישראל ממצרים". והכוונה שאף שישראל היו בני סגולה מצד עצמם, כמו שביאר בעל ספר הכוזרי (ועל כן הם נקראים "גוי" גם בעת היותם בתוך מצרים), לא הובדלו מהאומות עד יציאת מצרים (ועל כן אומר הפסוק: "מקרב גוי" - שהיו כביכול חלק מהמצרים), וכמו שכתבנו לעיל בחלק ב ד,א בהערות שישראל היו **נבדלים** מצד עצמם מראשית הבריאה אך לא **הובדלו** מאומות העולם בפועל עד יציאת מצרים.

¹³ נגאלו - ביציאת מצרים, ונבדלו - במעמד הר סיני. עיין בביאור הדברים לעיל ד,ט.

¹⁴ בעקבות חטא אדם הראשון, כמבואר בחלק א, פרק ג.

כל הזכויות שמורות ©

דף מקורות

ולעניין זה נצטוו בהשבתת החמץ ואכילת המצה. והיינו, כי הנה הלחם שהוכן (על ידי החכמה העליונה) למזון האדם הוא משתווה (=מותאם) באמת אל המצב הנרצה באדם (שיהיה הרע שולט בו ומאפשר לו את חופש הבחירה). ועניין החימוץ - שהוא דבר טבעי בלחם לשיהיה קל העיכול וטוב הטעם - הנה גם הוא נמשך לפי החוק הראוי באדם, שגם הוא צריך שיהיה בו היצר הרע והנטייה החומרית.

רמח"ל דרך ה' ד,ח

אמנם לזמן מיוחד ומשוער¹⁵ הוצרכו ישראל להימנע מן החמץ וליזון ממצה, (כדי להיות ממעטים בעצמם כוח היצר הרע והנטייה החומרית, והגביר בעצמם ההתקרבות אל הרוחניות.

ואולם שיזונו כך תמיד - אי אפשר (מצד תכלית הבריאה), כי אין זה הנרצה בעולם הזה (שהרי יש רצון מאת הבורא שתתאפשר הבחירה לאדם), אך בימים המשוערים לזה, ראוי שישמרו (ישראל) זה העניין, שעל ידי זה יעמדו במדרגה הראויה להם.

והנה זה עיקר עניינו של "חג המצות"¹⁶.

רמח"ל, מאמר החכמה

ובהיות ניזונים בזה ימים אלה נשארה התולדה הטובה לכל השנה, להיות כל השנה מוכנים לקדושה... אמנם כדי שישאר התיקון לכל השנה צריך לאכול האפיקומן אחר כך, ושלא לאכול אחריו שום דבר, שכמו שאין הטעם סר מן הפה כן אין האור סר מהנשמה.

וכ"כ בזוהר שם

כד נפקו ישראל ממצרים לא הוי ידעי עקרא ורזא דמהימנותא. אמר קודשא בריך הוא: יטעמו ישראל אסוותא ועד דייכלון אסוותא דא - לא אתחזי להון מיכלא אחרא, כיון דאכלו מצה דאיהי אסוותא למיעל ולמנדע ברזא דמהימנותא, אמר קודשא בריך הוא: מכאן ולהלאה אתחזי לון חמץ וייכלון ליה, דהא לא יכיל לנזקא לון...

דעת תבונות סימן פח

מדרגה ה' (לאחר שביאר ארבע מדרגות של עוה"ב שבהם הגוף מתבטל לנשמה ומקיים מהעניינים ה-לוהיים): היא שיהיה הגוף שולט בכל בחינותיו, ויהיה כאיש שורר בביתו, שכל ענייניו בתקפם ובכל תולדותיהם. וגם זאת המדרגה נחלקת לשתיים, ואף על פי כן הכל מדרגה אחת. וזה כי ענייני הגוף, אפילו בבחינת גוף, יכולים להיות בשתי דרכים: או דרך חול ומעשי בהמה, כמעשי רוב בני האדם, או דרך קדושה ועבודה, כעניין: 'בכל דרכיך דעה', בהיות הכל בכונה מיושרת

¹⁵ "משוער" - כפי שהתבאר בפרק הקודם, שהקדושה שוערה בעולם הזה בכמות מוגבלת, כדי שהתכלית של העולם - חופש הבחירה - תתקיים. על כן לא חייבה החכמה העליונה לאכול מצה אלא בליל פסח, ולא אסרה חמץ אלא שבעה ימים. ומה שכתב "מיוחד" הוא כפי דבריו בפרק הקודם, שכל זמן מאיר בתכונתו, ועל כן גאולת ישראל ממצרי הגוף היתה בניסן, ועל כן נקבעו שבעת הימים הללו דווקא בימים המיוחדים של יציאת מצרים - שמאירים באורם המיוחד בכל שנה.

¹⁶ מהעובדה שהתורה קראה לחג "חג המצות", מתבאר שאף על פי שקיימים פרטים רבים המובילים לתיקון הזה (כדלקמן), עיקר התיקון נעשה על ידי השבתת החמץ ואכילת מצה. משום כך בחר הרמח"ל להתמקד בעניין החמץ והמצה, ולא בעניין המרור או קרבן הפסח.

דף מקורות

כראוי... אבל שניהם כאחד הם על כל פנים ענייני גופניות, כי לאכול צריך, לשתות צריך, ואי אפשר בלאו הכי, יהיה אכילה ושתיה של חולין או של קדושה. זה וזה עניין גופני הוא.

ספר מסילת ישרים פרק כו

והנה האיש המתקדש בקדושת בוראו **אפילו מעשיו הגשמיים חוזרים להיות ענייני קדושה ממש**, וסימניך אכילת קדשים שהיא עצמה מצוות עשה, ואמרו ז"ל (ספרא): כהנים אוכלים ובעלים מתכפרים. ותראה עתה ההפרש שבין הטהור לקדוש: הטהור, מעשיו החומרים אינם לו אלא הכרחים, והוא עצמו אינו מתכוין בהם אלא על צד ההכרח, ונמצא שעל ידי זה יוצאים מסוג הרע שבחומריות ונשארים טהורים, אך לכלל קדושה לא באו, כי אילו היה אפשר בלתם, כבר היה יותר טוב.

אך הקדוש הדבק תמיד ל-להיו, ונפשו מתהלכת בין המושכלות האמיתיות באהבת בוראו ויראתו, הנה נחשב לו כאילו הוא מתהלך לפני ה' בארצות החיים עודנו פה בעולם הזה, והנה איש כזה הוא עצמו נחשב כמשכן, כמקדש, וכמזבח, וכמאמרם זכרונם לברכה (ב"ר פפ"ב): **יעל מעליו -לוהים, האבות הן הן המרכבה. וכן אמרו (רש"י בראשית יז): הצדיקים הן הן המרכבה. כי השכינה שורה עליהם כמו שהיתה שורה במקדש. ומעתה המאכל שהם אוכלים הוא כקרבתן שעולה על גבי האישים, כי ודאי הוא שיהיה נחשב לעילוי גדול אל אותם הדברים שהיו עולים על גבי המזבח כיון שהיו נקרבים לפני השכינה, וכל כך יתרון היה להם בזה, עד שהיה כל מינם מתברך בכל העולם, וכמאמרם ז"ל במדרש - **כן המאכל והמשתה שהאיש הקדוש אוכל, עילוי הוא למאכל ההוא ולמשתה ההוא, וכאילו נקרב על גבי המזבח ממש.****